

TRAGÉDIA AZ ÁLLAMHATÁRON

Rezümé:

A második világháborút követően évekig tipikus jelenség volt a hazatérés hadifogságból, külföldre menekülésből, deportálásból. Százvezrek kóboroltak Európa-szerte, keresve a lehetőséget az új élet alapításához, a családok egyesítéséhez. Bonyolította a körülményeket az államhatárok átrajzolása, a kisebbségi nemzetiségek megkezdett kitelepítése. Sokan eredeti lakóhelyükön nem kívánt személyekké váltak, legális módon lezárult előttük a hazajutás lehetősége. A publikáció ilyen tragikus eseteket ismertet, melyek Magyarország államhatára mentén következtek be és bemutatja a határőrség ezekhez kapcsolódó tevékenységét.

Kulcsszavak:

Államhatár; határsértés; hazatérés; hadifogság; határrendőrség; határvadász; toloncolás; KEOKH.

Fórizs, Sándor

TRAGEDY AT THE STATE BORDER

Abstract:

People returning home from prison camps or after fleeing or being deported from their country was a common phenomenon for several years after World War II ended. Hundreds of thousands were wandering about all over Europe, seeking to find a new life or to reunite their families. The circumstances were made even more complex by redefined borders and the forced relocation of ethnic minorities that had started by then. Many people became personae non gratae in their homeland and the opportunity to get home legally was closed for them. The paper elaborates on similar, tragic stories that took place along the state borders of Hungary and presents the related activities of the Border Guard.

Key words:

state border; border offence; return home; prisoners of war; border police; mobile force of the Border Guard; deportation; National Central Authority for Controlling Aliens.

Hazatérni hadifogságból, külföldre-menekülésből, kitelepítésből a II. világháborút követően mondhatni évekig mindennapos eseménynek számított. Ismerve az akkori viszonyokat, elsősorban a politikai helyzet rendezetlenségét, az államhatárok ismételt újrahúzását, nem volt egyszerű feladat helyünket, családjunkat, megélhetésünket újólal feltalálni. A közlekedési lehetőségek, az élelmezés biztosítása, elfogadható okmányokkal rendelkezés, megbízható társak találása az esetleg ezer kilométeres hazafelé vezető útra, sokszor szerencse kérdése is volt. És lehet, a származási hely, ahonnan a hazainduló katonánk bevonult, már nem is ahhoz az országhoz tartozott, mint két-három évvel azelőtt és a menekülő állampolgárságát már megvonták, visszatelepülése az új politikai rendszer számára nem lett kívánatos. De valahol a távolban várta a családja, a rokonság, gyerekek, esetleg kis földbirtok, műhely.

Bizonyára sokakban élt a hajlandóság, hogy beletörődjenek a változásokba, elfogadják a kialakult viszonyokat, csak egyénileg is befejezhessék a háborút és végre békében, biztonságban lehessenek. Számtalan film, könyv dolgozza fel ezt a

szituációt, de mégis számomra teljesen más érzés a hatvan valahány évvel ezelőtti eredeti dokumentumokat a levéltárban a kezemben tartani és elgondolkozni az egyes emberi tragédiákról, az egyén és a kérlelhetetlen politikai viszonyok összeütközéséről. Csak egy kevés empátia az államok részéről, a megkegyelmezés, segítség, lezáró szándék az üldözés helyett, emberi sorsokat menthetett volna meg.

Magyarország, mint átjáró nyugat és a Balkán között, ebben az esetben is közvetlenül érintett lett a Románia, az újonnan létrejött Jugoszlávia, Bulgária irányába visszatérni szándékozók esetében. Természetesen ezek között az emberek között sokan voltak, akik nem csak egyszerűen elmenekültek, hanem önként vagy sorozás folytán valamelyik korábbi fasiszta katonai szervezetben szolgáltak. Most éppen megváltozott körülmények közé került nemzeti kisebbség tagjaként kellett helyüket megtalálni az ellenséges világban. Míg az egyik ország kitoloncolta őket, ideiglenes okmányokat biztosítva a számukra, a másik semmiképpen sem volt hajlandó befogadni, így maradt számukra az illegális hazajutás, az embercsempészek igénybevétele, a bujkálás és menekülés. Ki tudja hányuknak kellett ezt az utat választania? Írásomban öt fellelt eseten keresztül kívánom bemutatni az ezen a területen kialakult áldatlan állapotokat.

*

A háború után két évvel Magyarországon, az államhatáron két szervezet találkozhatott először a fenti problémákkal. Az egyik a belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó határrendőrség, mely a távolsági határforgalmat felügyelte alapvetően a vasutakon (civil gépjármű forgalom ekkor szinte nem létezett). A másik szervezet, az úgynevezett zöldhatárt és a kishatárforgalmat is ellenőrző határvadászok a Honvédelmi Minisztérium kötelékében. A még mozgásban, kialakulóban lévő államapparátus két szereplője között koránt sem volt optimális a kapcsolat. Az elérhető dokumentumok vitákat, illetékességi harcokat mutatnak, melynek háttérében többek között az ekkor még igen szűkös költségvetési támogatás nagyobb mértékű biztosítása is szerepet játszhatott.

A törvényes szabályzás szerint az államhatár vonalától számított kétszáz méteres területsávban a Honvéd Határőrség látta el a rendőri feladatokat. Ezt a lehetőséget a szervezet igyekezett maximálisan arra is kihasználni, hogy ebből a területsávból minden rendőri erőt kiszorítson még olyan helyen is, ami már teljesen indokolhatatlan volt. Így merült fel vita például Komárom város egyes utcáit illetően közvetlenül a Duna partján, ahol a lakott terület egy részére a határvadászok nyújtottak be ellenőrzési igényt, szerették volna azt saját működési területükhöz csatolni. Természetes módon a rendőrség szembeszállt ezekkel a törekvésekkel. Mivel a két szervezet két különböző minisztérium alárendeltségébe tartozott és mindkét országos vezető számított saját minisztere hathatós támogatására, a vitát nem volt könnyű rendezni.

A határvadászok helyzetét erősítette az a tény, hogy rendkívül bizonytalan volt az ország határbiztonsági helyzete, tombolt a csempészet, fegyveres bűnözők tevékenykedtek az államhatárok mindkét oldalán felváltva és ők képviselték lényegében mind a határ mentén, mind pedig az ország belsejében az egyetlen jelentősebb bevethető fegyveres erőt.

A vitát jól szemlélteti Pállfy vezérőrnagynak, a határőrség parancsnokának 1946. december 16-án kelt parancsa, melyet a 1–14. határvadász zászlóaljnak

részére adott ki.¹ Ebben megfogalmazta azon elvárását, miszerint a rendőrök csak az illetékes határvadász őrsparancsnok előzetes tudtával léphetnek be az államhatártól 200 méterre húzódó területsávba. Az intézkedés alapja a 4.444/P.M.-1924. sz. rendelet.

A huzakodás ténye megjelent egy „Magyar Belügyminisztérium” fejrészes dossziében is.²

A komáromi rendőrkapitányság panaszt tett, hogy a határvadászok akadályozzák a munkájukat a Duna-menti utcákban, hivatkozva a 111.507/el. Kat. Pol. 1946. számú rendeletükre. A honvédek a 200 méteres területsávba nem akarják beengedni a rendőröket. Ezt persze a rendőrség csak a terepre vonatkoztatva tudta elfogadni.

Idézek a határőrség parancsnokának állásfoglalásából: *„Felmerült kérdésből kifolyólag közlöm az alárendelt alakulatokkal, hogy a szomszéd tárcákhoz /pld. Rendőrség/ tartozó közegek a határvonalat /és az attól 200 méterre húzódó területsávot/ csak az illetékes hv. őrspk. előzetes tudtával és beleegyezésével közelíthetik meg. Erre a rendelkezésre a jogalapot a 4. 444/PM.-1924. sz. rendelet ad. Pálffy vögy. S.K. A Határőrség parancsnoka.”*

---

*

A két szervezet rendszeresen találkozott olyan esetekkel, amikor a hazatérő személyek áthaladtak az államhatáron. Tevékenységüket, magatartásukat természetesen az ország vezetésének politikai hozzáállása és a menekülők kategóriája határozta meg. Más elbírálás alá estek a Romániába, Jugoszláviába visszatérni szándékozó német anyanyelvűek, mint a hasonló vagy ellentétes irányba, felénk tartó magyarok. Ez az illegális hazatérés, az országon történő áthaladás egyre nagyobb nehézségekbe ütközött, hiszen folyt az államhatár műszaki megerősítése és a határőrség létszámának növelése, mely tevékenységet Sallai János mutatta be könyvében.³

A legelképzeltetlenebb, tragikus események is előfordulhattak. Az egyik ilyen történetet tartalmazza a Magyar Nemzeti Levéltárnak a Határőrség Országos Parancsnokságtól származó dossziéja.⁴ A Magyar Honvéd Határőr Parancsnokság feliratú iratgyűjtő 1947. 09. 01. keltezésű. Annak beküldője a 42. határvadász század, amelynek állomáshelye Battonyán volt. Megjegyzendő, hogy az országos parancsnokság részére anyagokat a határvadász zászlóaljok szoktak közvetlenül megküldeni és nem az alárendeltségükben lévő századok. Érdekesség, hogy az alapfelterjesztést a 42. század készítette (beküldőként is az szerepel a dosszié külsején s nem az előljáró 12. honvéd határvadász zászlóalj Orosházáról). Ebben az esetben talán az esemény rendkívülisége és a sürgősség miatt küldhette a zászlóalj a jelentést a század fejrészesével tovább. Az iratanyag tárgya: „Határmentén történt agyonlövések”.

---

¹ Pálffy vögy. sk. A határőrség parancsnokának parancsa, 1946. dec. 16. (egy lap)

Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1946. 1. számú. doboz. IV-6. tárgykör, 62. folyószám

² A rendőri szolgálat akadályozása az országhatár mentén lévő városokban. (felterjesztés) Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1946. 1. számú doboz. IV-1. tárgykör, 58. folyószám

³ Sallai János: Egy idejétmúlt korszak lenyomata. Hans Seidel Alapítvány, Budapest, 2012. ISBN 998-973-88484-3-7

⁴ Határmentén történt agyonlövések. Iratgyűjtő, Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. 3. számú doboz 21. folyószám

A dosszié belső oldalán kézzel írva a belügyminiszter és a külügyminiszter részére szóló feljegyzések találhatók, amelyek kivonatolják a belső tartalmat és hasonló esetek további rendezési módjára tesznek javaslatot. Az iratgyűjtő tartalmazza a határrendőrség és a honvéd határvadászok által készített anyagokat is. Láthatólag a parancsnokság itt iktatta a keletkezett okmányokat, majd megküldte a két minisztériumnak, illetve onnan később kiegészítve visszakarta.

Az első okmány Gyuláról az államrendőrség kapitányság vezetője által felterjesztett jelentés "Belügyminisztériumnak" címmel.⁵ Vélhetőleg a jelentés később kerülhetett a többi okmány közi, hiszen nem a honvédség vonalán futtatták. Ebből kitűnik, hogy egy korábbi távmondati felterjesztését kell utasításra írásban pontosítani. Az anyagot Koppány Ferenc rendőr őrnagy, körzeti szemlélő, a kapitányság vezetője írta alá. A jelentés tartalma: *"1947. augusztus 27-én a lökösházi határrendészeti kapitánysághoz 15 főből álló, orosz hadifogságból jövő fogoly érkezett, akik német ajkúak és román állampolgárok voltak. Nevezettek fogságból való elbocsájtásuk alkalmával orosz nyelvű igazolványt kaptak, melynek alapján a lökösházi határrendészeti kapitányság vezetője megkísérelte a román területre való áttételüket vonaton. Ezen eljárást háromszor megismételte, mivel a román határőrizeti szervek az illetőket befogadni nem akarták, harmadszori visszaérkezésük után a fenti foglyok azon kérelemmel fordultak a lökösházi határrendészeti kapitányság vezetőjéhez, hogy tegye lehetővé számukra rövidúton való átmenést. Kérésüket teljesítette. Két rendőrt adott a csoport mellé, akik a román határig kísérték őket. A járőr megvárta, amíg a csoport átlépi a határt, majd bevonult és jelentette, hogy a parancsot végrehajtotta."*

Az úgynevezett rövidutas átadás az államhatáron a későbbiekben is ismert, alkalmazott fogalom. Mindenesetre mindkét érintett fél, az átadó és a fogadó is jelen volt és hozzájárult. A rövidutas kifejezés bizonyos hosszabb bürokratikus eljárás mellőzését, azonnali eljárást jelentett, illetve azt a megoldást, hogy a személyek átadás-átvételére nem minden esetben átkelőhelyen, hanem esetenként az úgynevezett *zöldhatáron*, tehát a terepen egy előre megbeszélte találkozási ponton került sor. Jelen esetben nyilvánvalóan nem ez történt. A magyar hatóságok elősegítették az érintett személyek titokban történő határátlépését, melynek tragikus következményei lettek.

Augusztus 31-én egy tanyasi lakos bejelentést tett, hogy a határ mentén egy súlyosan sebesült személyt talált, akiről megállapították, hogy az érintet csoporthoz tartozott. Szekéren Kevermes községbe orvoshoz, majd onnan mentőautóval a gyulai kórházba szállították. Közben a hatóság tudomására jutott, hogy az éjszaka folyamán több fegyverhasználat is történt az államhatár mentén és több halott fekszik a határvonalnál. A kapitányság vezetője és kíséreként egy rendőr alhadnagy a helyszínre mentek hírt ellenőrizni. Rövid keresés után megtalálták az első hullát. Mintegy másfél méterre feküdt román területen. Mellette egy szuronyos román katona örködött. A román katonával folytatott beszélgetésünkből megtudták, hogy 300 méteres körzetben még másik nyolc hulla fekszik. A hullákat valóban látni lehetett a levágott tengeriföldeken. Arra a kérdésünkre, hogy miért lőtték le őket, a katona azt válaszolta, hogy csempészek voltak és az őrség rákiáltására nem akartak megállni. Közben újabb jelentés érkezett, miszerint a határvonal mellett lévő Turkán tanyánál is fekszik négy ember agyonlőve. A jelentés készítője kiemelte: *"... a hatóságától átkísértetett személyek mindegyike nagyobb poggyásszal rendelkezett."*

---

⁵ Lökösházi határmenti eseménnyel kapcsolatos jelentés. (eredeti nyilvántartási száma: 831/1947.bü.) Iratgyűjtő. Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. 3. számú doboz 21. folyószám

A fenti kapitányság vezetője maga győződött meg róla, hogy a hullák mellett csomag nem volt és hogy a sérült vallomása valószínű fedí a valóságot. Lökösházán elterjedt hírek szerint a román határvadászok fegyverhasználatra kaptak parancsot minden jogtalan határátlépővel szemben.”

Külön problémát jelentett a jelek szerint, hogy nem egyedi hazatérési kísérletekről volt szó, mert a “... fenti kapitányságon jelenleg is 30 főből álló orosz fogságból jövő egyén tartózkodik, akiket már harmadízben tettek vissza átkísértetésük után vonattal a román határszervek magyar területre. A rövidúton való áttételt a fenti kapitányság vezetője nem akarja megkocáztatni.”

A dossziében található egy “Magyar Köztársaság Követsége, Bukarest” fejrészes felterjesztés a Magyar Külügyminisztériumnak Budapestre címezve (tárgy: Erdélyi svábok és szászok visszaszivárgása).⁶ Ebből az esetre vonatkozóan újabb információkat szerezhetünk: “... már tájékoztattam Miniszter urat arról, hogy a román hatóságot szigorú utasítással látták el, mely szerint Románia területére csak érvényes szabályos útlevéllal rendelkező román állampolgárokat engednek be. Akik ezzel nem rendelkeznek, azokat a legerélyesebb eszközökkel akadályozzák meg, hogy a határt átlépjék. Egyben tájékoztatásul jelentem, hogy az érvényben lévő román jogszabályok szerint azok a román állampolgárok, akik a német és a magyar hadsereggel együtt hagyták el az ország területét és velük »szolidaritást« vállaltak, elvesztették román állampolgárságukat.”

A fentiekből kitűnik: hiába látták el a szovjet hatóságok olyan ideiglenes elbocsátási okmányokkal a volt hadifoglyokat, amelyet a magyar határrendészeti szervek a továbbutazásra alkalmasnak ítélték, azt a román hatóságok belépésre nem fogadták el. Erről viszont eleinte az érintettek sem tudtak, hiszen vonattal egészen a magyar–román határig utaztak és ott szabályosan átlépésre jelentkeztek. Miután a magyarok kiléptették, a románok a következő vonattal visszaküldték a csoportot. Ez általában háromszor is megisméltődött, miközben emberek életéről volt szó. Ezt követően a román határőrségnek már csak a vasút vonalát kellett éjszaka fokozottabban őrizni, biztosak lehettek benne, az érintettek előbb vagy utóbb megkísérelnek illegálisan bejutni. Nyilvánvalóan a hadifoglyok hazatérésére Romániának volt egyezménye a Szovjetunióval, de ezt nem tartotta érvényesnek azokra, akik nem a román hadseregben teljesítettek szolgálatot.

Bizonyos szempontból az eseményeket másként értékeli a Honvéd Határőrség Főparancsnoksága. A terepen az államhatár melletti 200 méteres sávban a honvéd határvadászok voltak az illetékes hatóság és nem a rendőrség. Több esetben is érzékelhető ellentét jelentkezett a két szervezet között a felmerült ügyek megítélésében. Az országos parancsnok kiadott intézkedése szerint ebbe a területsávba a rendőrség képviselői csak a helyi határvadász őrs parancsnokának előzetes tudtával léphettek be. Ennek fényében természetesen magyar szempontból is illetéktelenül járt el a határrendészeti kapitányság vezetője, aki a személyeket a terepen kívánta átrakni Romániába, hiszen hozzá csak a vasúti távolsági közlekedés ellenőrzése tartozott.

A Határőrség Főparancsnoksága “Belügyminiszter Úrnak” címzett szeptember 22-ei levelében az alábbiak szerint fogalmaz “... tizenegy volt németajkú román állampolgár, akiket a szovjet hadsereg Románia felszabadítása alkalmával a Szovjetunióba, majd onnan Németország szovjet megszállási övezetébe telepítették, onnan megszökve Magyarországon keresztül engedély nélkül Romániába szándékoztak visszatérni. A román granicsárok őket elfogták, majd kilétük

⁶ Felterjesztés. (Eredeti nyilvántartási száma: 14. 653/1947.) Aláírta: Gyöngyössy, követségi tanácsos, id. ügyvivő. Iratgyűjtő, Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. 3. számú doboz 21. folyószám

*megállapítása után a magyar határ közelében Lökösházával átellenben agyonlőtték.*⁷ Tehát itt szökött személyekről beszélnek, miközben a rendőrség elméletileg látta az orosz nyelvű elbocsátó iratokat és ennek igaznak is kell lenni, különben az érintettek ezek hiányában nem jelentkeznek átlépésre egy nemzetközi határátkelőhelyen. Levelében a határőrség főparancsnoka kéri a belügyminisztert olyan tartalmú rendelet kiadására, melyben elrendeli a Magyarországon „bent szorult”, vagy hozzánk más viszonylatból belépni szándékozó romániai állampolgárságú szász és sváb nemzetiségű személyek elfogás esetén a 8. határvadász zászlóalj (Zalaegerszeg) részére történő átadását az *“ország területéről szokásos módon való eltávolítás céljából”*. Vagyis kitoloncolás végrehajtására.

Dossziénkban található egy nyilvántartási szám nélküli jegyzőkönyv, melyet Turóczy Béla százados, határvadász századparancsnok és két munkatársa vettek fel. Az okmányt a Lökösházához közeli Pella-tanyán készítették. A gazda elmondta, 31-én reggel 4 és 5 óra között kopogtak az ajtaján. Miután az illetőt beengedte, kiderült, egy súlyosan sebesült személyről van szó. Orvoshoz szállította. Az illető elmondta, a román határőrök elfogták, bevitték a laktanyába, majd kihozták az államhatárra, ott többször belelőttek és magára hagyták. A gazda a sebesült útmutatása alapján megkísérelte megmenteni annak vele együtt lelőtt társát, de őt már holtan találta.

Egy másik, itt szereplő jegyzőkönyvet a kevermesi községi orvossal készítették, aki a sérültet ellátta 31-én reggel 6 órakor. Ebben az orvos arról tájékoztatott, hogy a sebesült erősen kivérzett állapotban, de eszméleténél volt. Szerinte a lövések a személyt hátulról, nem közvetlen közletről, de nem is távolról érték. Egy szétzúzta a bal vállízületet, egy hátulról, a bordaív alatt hatolt be és elől kiszakította a hasfalat, a jobb alkarját is találat érte. A sérült elmondta még az orvosnak, hogy Klein Miklósnak hívják, 45 éves román állampolgár, aki Németországból Magyarországon keresztül próbált hazajutni és a Lökösháza–Arad vasútvonal mentén a lökösházi határrendőr kapitányság tudtával kísérelte meg a tiltott határátlépést Romániába.

Kivizsgáló jelentést küldött fel a területileg illetékes 42. honvéd határvadász századparancsnok is a 12. határvadász zászlóalj parancsnokság részére.⁸ Ebben rögzíti, hogy személyesen lejárt a területet és kilenc hullát látott, melyeket román határőrök őriztek. Erről vázlatot csatolt a jelentéshez. A holttestek általában kettesével feküdtek a határkövek közelében és magyar oldalról jól láthatók voltak. Egy helyen nagyobb vérnyomot talált holttest nélkül, míg a halottak mellett nem látta a kivérzés nyomát. Ebből arra következtetett, hogy máshol lőtték őket agyon és elrettentés céljából helyezték őket magyar területről jól látható helyre. Beszért a román határőrökkel, akik elmondták, hasonló esetekre tűzparancsuk van. Végző következtetése: *“Benyomásom az, hogy ezek csoportban kísérelték meg a határvonal jogtalan átlépését, azonban a román határőrizeti szervek rajtuk ütöttek tőzzel, elfogták őket, valahol hátrábbfekvő területen kivégezték s azután szállították őket előre, éppen olyan részére a határvonalnak, ahol a legjobban lehet a hullákat látni, mellyel véleményem szerint a céljuk az, hogy a csempészeket elriasszák.”*

A századparancsnok szeptember 1-jén Gyulán a kórházban jegyzőkönyvileg meghallgatta a szerencsés túlélőt. Az okmányt, melynek nyilvántartási száma nincs,

⁷ Határmentén történt agyonlövéssek. (Jelentés) (Eredeti nyilvántartási száma: 17.898 szám Eln.I.b.-1947.) Iratgyűjtő, Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. 3. számú doboz 21. folyószám

⁸ Határmentén történt agyonlövéssek kivizsgálása tbn. (Jelentés) (Eredeti nyilvántartási száma: 257. szám. Kt.-1947.) Iratgyűjtő, Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. 3. számú doboz 21. folyószám

de csatolva van a jelentéséhez, heten írták alá, köztük Klein Miklós vallomástevő. Nevezett a romániai Kravác községben lakott. 1944-ben, mint német ajkút, Oroszországba, onnan 1946 novemberében Németországba szállították. 1947 augusztusában indultak tizenhárman haza Romániába. Nem tett említést arról, hogy orosz nyelvű okmányokkal rendelkeztek volna. Elmondása szerint a román csendőrök mindegyiküket elfogták és egy épületbe vitték, elvették tőlük mindent. Ezt követően párokra osztva kikísérték a csoportot, mondván, szabadon elmehetnek. Kis ideig mentek, amikor elkezdtek lelőni őket. A jelentéshez mellékelt helyszínvázlaton bejelölték a magyar oldalról látható holttestek helyét a vasút két oldalán. Azok párosával feküdtek.

A fenti tragédia bekövetkezésének megítélésem szerint elsősorban politikai okai voltak. Emellett a két ország hatóságainak sem mondható megfelelőnek az együttműködése, illetve a magyar határrendőrség sem járt el jogszerűen, még ha esetleg a jóhiszemű magatartást feltételezni is lehet. A magyar állam ebben az időszakban annyiban volt humánusabb, hogy a nemkívánatos személyeket elfogatta és kitoloncoltatta, amellyel azonban a szituáció nem oldódott meg. Az illegális hazatéréssel, kapcsolatos hasonló eseményekről több jelentés is szól az 1947-es évből.

Szerencsésebbek voltak azok a személyek, akikről a Magyar Honvéd Határőr Parancsnokság 1947. 8. 10-én keltezett jelentése szól. Felterjesztője a 7. határvadász zászlóalj nyomozótisztje, és amelynek tárgya: „Jogtalan határátlépő román nemzetiségű volt hadifoglyok előállítására”. A felterjesztésből kitűnik, hogy a német származású, magyar és német családi nevű román állampolgárok, akik német alakulatnál szolgáltak és amerikai fogságba kerültek, megkíséreltek magyar területen keresztül Romániába szökni. 1947. augusztus 8-án Deutschkreutznál illegálisan lépték át a határt. A határvadászok elfogták őket és Budapestre szállították ügyük kivizsgálására. Azzal gyanúsították a foglyokat, hogy az SS-ben szolgáltak. Nem találtak ellenük semmit és a kitoloncolás mellett döntöttek. Egy Ausztriába történt visszaadás természetesen nem oldotta meg a személyek problémáját.

Egy további, 1947-ből származó okmány is utal hazatérési szándékból eredő tiltott határátlépésre és ehhez kapcsolódó halálesetre.⁹ Az 1947. 4. 2-án kelt jelentés, amelynek tárgya: „Fegyveres erőszak a kelebiai hv. őrs területén”, szintén „Magyar Honvéd Határőr Parancsnokság” feliratú iratgyűjtőben található. Annak beküldője a 11. határvadász zászlóalj Kiskunhalasról. A magyar járőrök március 14-én este 20.00-kor észlelték, hogy a jugoszlávok saját területükön fegyvert használtak, több fényjelzős lövedék ájtött magyar területre és itt csapódott be. Ez a cselekmény abban az időben is határrend-sértésnek minősült, tiltva volt. A jugoszláv fél megkeresésre azt a felvilágosítást adta, egy embercsempész magyar állampolgárt, Kocsis Márta kelebiai születésű személyt agyonlőttek, a vele lévő másik határsértőt, egy jugoszláv állampolgárt elfogták. A magyar járőr ezzel szemben a kivizsgáláskor azt jelentette, hogy két halottat látott a jugoszláv oldalon, a határtól 100 méterre. A magyar állampolgárságú személy, aki megkísérelte átvezetni a másikat az államhatáron, kvázi embercsempészként tevékenykedett, egy 17 éves nő volt. A nyomozó szolgálat hamarosan megtalálta azt a házat is Kelebián, ahonnan a két személy aznap este végzetes útjukra elindult. Az ismeretlen 28-30 év közötti férfiről annyit sikerült kideríteni, hogy hadifogságból tért vissza és Szabadkára szeretett volna átjutni.

---

⁹ Fegyveres erőszak a kelebiai hv. őrs területén. (Jelentés) Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. 3. számú doboz 17. folyószám

Az eseménnyel kapcsolatban Magyarország és Jugoszlávia között levélváltásra kerülhetett sor, mert az iratgyűjtő tartalmazza a Magyar Külügyminisztériumtól a Honvéd Határőrparancsnokság részére megküldött, a Jugoszláv Szövetséges Népköztársaság Követsége által átadott szóbeli jegyzéket.¹⁰ E szerint az ismeretlen másik személy (a nevét nem adták meg) egy jugoszláv állampolgár, aki korábban a katonai szolgálat elől Magyarországra szökött és most visszafelé lépte át az államhatárt. Az illetőt elfogták, az eseményt a jugoszláv bizottság kivizsgálta és szerintük a magyar hölgy embercsempészettel foglalkozott, egy alkalomért 100 forintot kapott.

*

Fordított irányú, bár bizonyos mértékben más jellegű, hozzánk jövő menekülőkről, szökésről is találhatunk adatokat.¹¹ A Magyar Honvéd Határőr Parancsnokság részére jelentést tevő 14. határvadász zászlóalj (Orosháza) működési területén Romániából magyar nemzetiségű katonák szöktek át. A mellékelt jegyzékben 15 fő magyar nevű személy szerepel. A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) részére adták át őket további eljárásra. A többségük az ország belsejében diszlokáló, legkülönbözőbb jellegű katonai alakulattól szökött meg magyarországi letelepedés céljából. Egy fő fegyverrel és okmányokkal jött át az ottani határőr őrsről. A kivétel nélkül magyar nemzetiségű katonák alapvetően az élelmezésre és az általános bánásmódra panaszkodtak.

Nyilvánvalóan ezek a szökések és a befogadás nem erősítette a két ország kapcsolatát, növelték az egyébként is jelentős feszültséget. A megszökött katonákat esetleges visszatoloncolásuk esetén rendkívüli eljárásnak tették volna ki a katonai büntetőjognak megfelelően.¹²

Az egyik nyomozótiszt felterjesztése rávilágít az akkori szegényes helyzetre: jelenti, hogy június 2-ától aznapig az átszökött román katonák száma 15 főre nőtt; utasítást kér a folytatandó magatartásra. Leírja, hogy nehézséget okoz az ellátásuk mivel nincs parancs az őrizetbe vételükre, így az állomány étkezési keretéből gondoskodnak róluk, de „... ilyen nagyszámú fogoly felkísérésével járó költséget a zászlóalj parancsnokság képtelen kifizetni”. Úgy vélte, hogy számolni lehet a szökevények számának további rohamos növekedésével. További nehézségeket jelez a zászlóalj parancsnoka, aki azt írja, hogy „... Gál Bandi Márton katonaszökevényt az átellenes román határőrizeti szerv korrupt és csempészgyanus magatartása miatt visszakéri”.

Az átszökött katonák további ügyintézés céljából felkerültek a Határőrség Parancsnokságára Budapestre, majd szolgálati jegy alapján átadták őket a KEOKH részére: „Átadom Rácz Miklóst, mint román katonaszökevényt. Nevezett a román hadsereg kötelékéből szökött meg és így a fenti parancsnokságnak a nemzetközi jog értelmében nincs módjában a román hatóságoknak kiadni. Nemzeti és politikai szempontból ellene kifogás nem merült fel. Nevezettről felvett jegyzőkönyvet és tényvázlatot további eljárás végett megküldöm.” (Aláíró: I/b. osztály vezetője.) A július 2-ai dátummal készült fogolyátvételi elismervény tizenhat személy átvételét igazolja.

¹⁰ Szóbeli jegyzék. (Eredeti nyilvántartási száma: „106.685/11-1947.”) „Fegyveres erőszak a kelebiai hv. őrs területén”, Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. 3. számú doboz 17. folyószám

¹¹ Tárgy: román katonaszökevények átadása. (Jelentés) Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. 3. számú doboz 14. folyószám

¹² Hautzinger Zoltán: A katonai büntetőjog rendszertana. AndAnn. Pécs, 2010. 109. o.)

A hazatérés megakadályozása és a családegyesítések rendezetlensége hosszabb távra előrevetítette a rendkívüli események lehetséges bekövetkezését. Egy ilyen eseménysort egy jugoszláv határőr katona holttestének magyar területen történt megtalálása indította 1947. március 25-én. A levéltári iratgyűjtő a kivizsgálás során keletkezett dokumentumokat tartalmazza.¹³ A dossziét a 10. határvadász zászlóalj parancsnoksága (Pécs) küldte fel Budapestre, az Országos Parancsnokságra 1947. 3. 28-ai dátummal és az a belsejében kézzel írt megjegyzések tanúsága szerint megjárta a Honvédelmi Minisztériumot, valamint a Külügyminisztériumot, ahol újabb okmányokkal egészült ki, majd visszakerült a határvadászokhoz. A levelek, jelentések, jegyzőkönyvek jól szemléltetik az akkori ügyintézési módot és a két érintett ország viszonyát.

A jugoszláv katona holttestének feltalálásáról a zászlóalj azonnal értesítette az illetékes szomszédos határőrizeti szerveket és lehetővé tette közös kivizsgálás végrehajtását. A kivizsgáló bizottság, melyet magyar részről a zászlóalj parancsnoka vezetett jegyzőkönyvben foglalta össze a tapasztalatait, amely nyilvántartási szám nélkül készült 1947. 3. 26-án 16.00-kor Ivándárda község közelében, a terepen. Jelen voltak a határvadászok részéről a zászlóaljparancsnok és 11 fő (köztük nyomozók, tolmács stb.), a rendőrség részéről két fő (egyikük a villányi bűnügyi osztály vezetője, egy fő orvos); a jugoszlávok részéről Mandie Ráde hőr. kapitány és 15 fő. A jugoszlávok is hoztak orvost. Megállapították, a katonát hónaljban érte a lövés, a bizottság szerint még 8-10 percig mehetett, amíg meghalt a határtól kb. 120 méterre magyar területen. Helyszínvázlat is tartozik az anyaghoz. Kilenc aláírás található a jegyzőkönyvön, de egy sem a jugoszlávoktól. (Ez azért sem természetes, mert ugyanebből az időszakból származó osztrák-magyar kivizsgálási anyagon, ahol az osztrák fél elismerte a felelősségét, szerepel az aláírásuk a közös okmányon.) Szemmel láthatólag nem tudtak megegyezni a bekövetkezett esemény megítélésében. A magyar rendőrorvosi hullaszemle jegyzőkönyv szerint a halál „a hónalj nagy verőér lövés által okozott átszakítása miatti elvérzés” következtében állt be. A jugoszlávok által kiküldött bizottság a boncolás engedélyezését megtagadta azzal, hogy a holttestet azonnal elszállítják.

A dosszié belső oldalán kézzel írva található „Házi feljegyzés” a miniszterek részére kivonatolva összefoglalja az eseménnyel kapcsolatos tudnivalókat. A feljegyzés szerint: „1947. március 25-én a határvonaltól 4-500 méterre, magyar oldalon egy meggyilkolt jugoszláv határőr katona holttestére bukkantak.” A helyszín tanulmányozása során megállapították, hogy „... a határtól 4-500 méternyire magyar területen, azon a helyen, ahol a holttestet találták, három lépés hosszú és négy lépés széles dulakodási hely van. A helyszínen megtalált jugo. egyenruha-gombok és a meggyilkolt katona sapkája arra mutatnak, hogy életre-halálra menő viaskodás történt. Megállapította a bizottság továbbá, hogy a jugo. katonát a saját fegyverével lőtték agyon oly módon, hogy a csőtorkolatot egészen a testéhez szorították, amikor is a fegyver elsült. A színhelyen talált 1 drb. jugo. töltény-hüvely is erre vall.” Valójában a dulakodásra a határvonaltól 4-500 méterre került sor és a holttestet 120 méterre találták a határtól, eddig jutott el visszafelé a sérült a halál beállta előtt.

A továbbfolytatott nyomozás felfedte a tettes kilétét egy Bauch Andás nevű magyar állampolgár személyében, aki, miután hadifogságból hazajött, Ivándárda községben telepedett le, mivel szülőfalujába, mely jugoszláv területen volt,

---

¹³ Plánics Milenko jugo. hőr. meggyilkolása tban. (Iratgyűjtő) Iratgyűjtő eredeti nyilvántartási száma: 12.557sz. ELN./b.1947. Magyar Nemzeti Levéltár HOP XIX-B-10 1947. 3. számú doboz 28. folyószám

visszatérni nem tudott. Családjáért ezen a napon átszökött az államhatáron. *„Amikor feleségével és két és fél éves gyermekével már magyar területen volt és már kb. 4-500 méternyire bent jártak az ország területén, akkor a sötétből egy jugo. katona toppant elébük, aki megállásra, majd visszatérésre kényszerítette őket. Eközben a jugo. katona többször bántalmazta őt és a feleségét. Kislánya heves sírásba tört ki. Amikor a tett színhelyére értek, dulakodásra került a sor és Bauch Ádám dulakodás hevében a puskát a jugo. katona felső karjához szorította és a puska elsült.”*

Az iratok között található 1947. IV. 19-ei dátummal és a Jugoszláv Szövetséges Népköztársaság Követsége fejrésszel egy Szóbeli jegyzék, melyből kitűnik, hogy a jugoszláv fél a magyar határőrséget gyanúsította a gyilkosság elkövetésével. Azt állítják, az érintett határőr *„... őrzési szolgálat közben az éjjeli sötétség következtében elvesztette tájékozódó képességét, letért az őrzési útról és átlépte az országhatárt. A magyar határőrség rátüzelte a jugoszláv határőr közegre és megölte.”* A saját bizottságuk tapasztalatairól az alábbiakat tartalmazza a jegyzék *„... Miután halálos találat érte a jugoszláv határőrt, a határvonaltól 100-150 méterre esett el. A tett színhelyén megállapítást nyert, hogy a magyar hatóságok a jugoszláv bizottság megérkezése előtt gyilkosság után maradt nyomokat tüntettek el.”* Majd felsorolnak egy sor elvárást a magyar fél jövőbeli tevékenységére vonatkozóan.

Az eset magyar verzióját egyértelműen alátámasztja a Rausch Ádám meghallgatásáról készített jegyzőkönyv. A katona megölését nem tagadta, önvédelemnek mondta. Ausztriából 1945. november 15-én hadifogságból szabályos iratokkal tért vissza, de Jugoszláviába már nem engedték be. A határ melletti településen vállalt munkát, hogy a családjához közel lehessen, majd mikor a feleségétől levelet kapott, átment érte és kislányáért Baranyavárra, Jugoszláviába.

Elmondása szerint a halálos dulakodásra azt követően került sor, hogy a jugoszláv katona őt is és a feleségét bántalmazta puskatussal, már magyar területen és vissza akarta kényszeríteni őket a túloldalra. A fegyver közben elsült. Miután a jugoszláv katonát meglötte, az jajgatva elszaladt a határ irányába, ők pedig a falu felé. A puskát bedobta egy kertbe. Másnap a következményektől megijedve egy rokonukhoz Pécsre utaztak. A határőrség nyomozóinak nem okozott gondot megtudni a faluban, hogy valaki aznap hozta át a családját Jugoszláviából és természetesen a két történetet azonnal összekapcsolták.

Miként került azonban a jugoszláv katona 4-500 méterre az ország belsejébe, ahol meglőtték és az államhatár irányába szaladva végül is életét vesztette? Erre egyértelműen nem adnak választ az okmányok, de nyújtanak némi információt. Rausch Ádám elmondta, hazafelé jövet, de még a túloldalon, láttak jugoszláv járőrt. Lehúzódtak, elengedték maguk előtt, majd átjöttek az államhatáron. Éjjel és ilyen feszült politikai viszonyok között egyik fél sem alkalmazott egyfős határőrizeti szolgálatot. Vélhetőleg egyszerű magyarázat található a történetekre. Egy járőr észlelte a személyek átjutását. Valószínűleg a katonák összevitattak a teendőknél és egyikük úgy döntött, ő visszahozza a szökevényeket. A társa, vagy társai nem tartottak vele. Minderre a tragikus eseményre természetesen nem került volna sor, ha a volt hadifogoly szülőfalujába, Kácsfaluba jogosan visszatérhet, vagy a családdegyesítésre törvényes, elfogadható megoldás létezik.
